

ПСЕВДОНИМИ УЧАСНИКІВ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ 1929–1950 РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ: ОУН ТА УПА

Стаття продовжує цикл публікацій автора з питань української псевдонимії ХХ століття. У ній розглядається неофіційний антропонімікон членів ОУН та учасників УПА за матеріалами експедиції (Івано-Франківська область, 2005 р.).

Ключові слова: ономастика, онім, антропонім, псевдонім.

Павликивская Н.М. Псевдонимы участников национально-освободительного движения 1929–1950 годов ХХ века: ОУН и УПА. *Статья продолжает цикл публикаций автора по вопросам украинской псевдонимии ХХ века. В статье рассматривается неофициальный антропонимикон членов ОУН и участников УПА по материалам экспедиции (Ивано-Франковская область, 2005 год).*

Ключевые слова: ономастика, оним, антропоним, псевдоним.

Pavlykivska N.M. The pseudonyms of the participants of the national-liberation movement in 1929–1950: OUN and UPA. *The article continues a cycle of publications of the author concerning the Ukrainian pseudonymia of the XX century. It deals with unofficial anthroponymikon of the rebels of OUN–UPA, based on the material of research expeditions to Ivano-Frankivsk region in 2005.*

Keywords: onomastics, onim, anthroponomy, pseudonym.

За «Енциклопедією українознавства» (1996 р.) Організація українських націоналістів (ОУН) була формально утворена на I Конгресі українських націоналістів у Відні 28.1.–3.2.1929. Її створення розпочалося з об'єднання націоналістичних організацій – Групи української націоналістичної молоді у Празі, Легії українських націоналістів у Подебрадах і Союзу української націоналістичної молоді у Львові на конференції представників цих організацій 3–7.11.1927 [2: 1863].

Утворення ОУН було реакцією на невдачу визвольних змагань 1914–1920 рр. і виявом бажання продовжувати боротьбу за відновлення Української Самостійної Соборної Держави (УССД) на всіх українських етнографічних землях. Єдиним успішним засобом для того ОУН уважала революційні методи боротьби проти окупантів України. У лави ОУН вливалися насамперед студентська, а далі міська і сільська молодь. В ОУН панувала атмосфера патріотизму, самовідречення, готовності жертвувати своїм життям.

ОУН «мала з самого початку підпільний і конспіративний характер і зберігала його у повоєнні роки» [5: 7–8]. Жорстокі репресії енкаведистських органів, переслідування родин членів ОУН та УПА змушували всіх, хто був пов'язаний із рухом опору, приховувати свої власні прізвища й найменування іншим, новим ім'ям – псевдонімом. Установлено, що кожна людина Бандери мала один або кілька псевдонімів [1: 101]. А, за свідченням Петра Мірчука, «Українська Повстанська Армія – це армія безіменних, бо кожний боєць УПА від Головного Командира до звичайного рядовика, закритий для сторонніх глядачів і навіть для своїх приятелів псевдом, прибраним іменем» [5: 10]. Умови підпільної боротьби змушували учасників підпілля і воїнів

УПА навіть міняти свої псевдоніми, у результаті чого одна людина могла виступати в різних етапах боротьби під різними псевдами або й мати кілька псевд одночасно. Як зазначає дослідник оунівської псевдонімії В.В. Німчук, важко сказати, скільки членів ОУН та учасників УПА користувалися псевдонімами. Як можна міркувати на підставі опублікованих документів, майже всі активні члени ОУН та УПА користувалися псевдонімами. Треба сподіватися, що псевдонімікон ОУН та УПА налічує принаймні кілька тисяч окремих одиниць-імен. Саме одиниць, бо однаковий псевдонім прибирали собі різні люди, які ніколи не були знайомі та жили на віддалених теренах [6: 36].

Псевдоніми тих членів УПА, що воювали на теренах Прикарпаття, тобто колишньої Станіславської області, або були вихідцями з прикарпатських сіл, а також псевдоніми старшин УПА, провідних членів ОУН, членів УГВР, поданих П.Р. Содолем, представлені М.П. Лесюком у статтях «Псевда вояків Української Повстанської Армії» (1999); «Неофіційний антропонімікон УПА» (2002). М.П. Лесюк акцентує увагу на таких важливих питаннях, як фактори, що відігравали роль при виборі й надаванні псевдоніма (освіта, походження, соціальний стан, родинні традиції тощо), семантична структура, шляхи виникнення та походження псевдонімів. Усі псевдоніми, що їх носили учасники УПА, дослідник поділяє на дві групи: 1) псевдоніми, що виникли від власних назв і 2) псевдоніми, що походять від апелятивів. До першої групи належать псевдоніми – імена людей, прізвища (у вигляді звичайних прізвищ і прізвищ видатних історичних осіб, літературних героїв тощо), псевдоніми, утворені за етнічною належністю чи місцем проживання носіїв, псевдоніми, що відображають назви географічних об'єктів. Основна ж маса партизанських псевдонімів – це відапелятивні назви, репрезентовані великою кількістю семантичних типів: назви зоофорного походження; назви фітофорного походження; назви професій; псевдоніми, перенесені від назв зброї; від назв мінералів; метеорологічних явищ; назв рельєфу; продуктів харчування; різних абстрактних понять; знярядь праці, витворів людських рук; музичних інструментів; родинних зв'язків; частин тіла людини тощо. Найчисленніші з них псевдоніми, що віддзеркалюють флору Карпат, України і світу. Серед вторинних назв повстанців М.П. Лесюк розглядає псевдоніми композитної структури, а також велику групу особових назв прикметникової форми, які характеризують носія за певними ознаками (зовнішнім виглядом, кольором волосся, обличчя, очей, одягу; за внутрішніми рисами, вдачею, звичками, характером; за місцем походження, проживання; за фізичними властивостями; за віком; за соціальним станом, відношенням до колективу, родини).

Дослідник оунівської псевдонімії відзначає розмаїття псевдонімів та велику словоутворювальну фантазію повстанців. Він зазначає, що «у мовленні самих вояків УПА та членів підпільних організацій, у літературі про визвольні змагання уживається досить удалий «українізований» термін «псевдо» [3: 178].

Про псевдонімію оунівців писав В.В. Німчук, обстеживши псевдонімікон ОУН та УПА збірника «Сколівщина» (1996). Автор висловлює думку, що не всі псевдоніми самоназви, а відтак – характеристики осіб із позитивного боку. У підпільних політичних організаціях псевдонімами стають не тільки

самоназви, а й антропоніми, які тій чи іншій особі дають люди з її оточення. Тут промовисті псевдоніми трапляються, але вони не бажані, бо за ними носіїв можуть пізнати і викрити. У підпіллі «Кучерявим» можуть назвати навіть лису людину, а «Велетом» людину середнього або невисокого зросту. Основна причина, що спонукає людину тимчасово або назавжди брати нове ім'я – це прагнення особи уникнути відповідальності за свої вчинки та висловлені думки, конкретно – бажання сховатися за псевдонім від переслідувачів, ворогів, властей (влади) і т. д. А виконує псевдонім свою функцію, поки він знаний вузькому колу довірених людей. Коли ж стає відомим непосвяченим у таємницю, то відповідна особа змушена приборати нове ім'я [6: 31].

За свідченням учасників національно-визвольного руху [4], підпільники ОУН та УПА отримували псевдоніми від своїх командирів, коли приймали присягу, або ж від побратимів із боротьби. Нерідко псевдонім підпільники приборали собі самі: «Спочатку псевдо приборав сам учасник, а потім, коли псевдо міняли, то уже призначало керівництво»; «Коли приймав присягу, то давали псевдонім»; «Керівники самі собі приборали псевда, а стрільцям надавали»; «...сам взяв собі псевдо *Морозенко*, бо поважав козацьких полковників» [4]. З різних причин, зокрема з метою конспірації чи переходом на інший терен, упівці змінювали псевдонім або ж одночасно мали по кілька: *Яструб, Дуб* – Анатоль Сидорук; *Сосна, Сталевий* – Костів Олексій; *Мирний, Вишня* – Самуляк Дмитро; *Горобець, Грушка* – Жигалюк Юрій; *Лист, Щиголь* – Канюк Василь; *Соя, Дуб* – Гарвас Іван; *Верба, Запорожець* – Мулик Василь; *Аркадій, Борис* – Кривуцький Іван; *Ілько, Клим, Карло* – Хома Володимир; *Кобзар, Стецько, Охрім* – Оберішин Ілля; *Бей, Бульба, Шолом* – Голяш Григорій; *Аркас, Модест, Винар* – Рудько В.; *Андрій, Гонтар, Олекса* – Пеленський; *Гонта, Гуцул* – Легкий Андрій; *Могила, Циган* – Шеремета Михайло; *Морозенко, Сулима, Гонта, Пługатар* – Питльований Іван; *Нерв, Прірва, Зоряний* – Штендера Євген; *Бурлак, Іскра* – Борис Михайло; *Марк, Чумак* – Голуб Микола; *Бескид, Нечай* – Дідик Ярослав; *Дунай, Голуб* – Остюк Степан; *Богун, Гайдук* – Духань Богдан; *Соколенко, Славко* – Потичний Ярослав; *Григорій, Ситник* – Березицький Левко.

Члени ОУН і учасники УПА, найактивніші в підпільницькій діяльності та бойових діях, мали і більше псевдонімів, пор. «псевда змінювали в основному керівники, а стрільці мали по одному псевдо» [4]: *Чечкевич, Михайло, Кремінь, Карпович* – Медвідь Михайло; *Артем, Гончарук О., Горновий Осип, Осипенко, Юрій* – Дяків Осип; *Павленко, Іван Чепіга, Ростислав, Горбенко* – Волошин Ростислав; *Богун, Богдан, Назар, Юрій* – Лаврін Григорій; *Микола, Максим, Михайло, Дем'ян* – Арсенич Микола; *Дніпровий К., Галина, Заславський, Київський* – Бусел Яків; *Антін Скеля, Крук, Гуня, Гайдамака* – Тучак Антін; *Мирон, Тарас Чупринка, Тур, Роман Лозовський, Сотник Шука, Чернець, Туча, Степан, Дзвін* – Шухевич Роман; *Борщ, Хрін, Гринь, Панько Хрін, Панько Торба, Цап* – Стебельський Степан; *Євшан, Шаблюк, Шугай, Стожар, Устим, Чубенко* – Позичанюк Йосип; *Друг П., Друг провідник, Друг Псельський, Борис Олександрович, Гірняк, Марко Горянський,*

Кирдяга, Клим, Нагорянський Марко, Псельський, Псьол, Псел, Шимацький – Осьмак Кирило.

Псевдонімікон ОУН та УПА, презентований нами для дослідження, складає близько 18000 найменувань. Оскільки псевдоніми підпільників, які вели боротьбу на різних теренах України, часто повторювались (напр., *Байда* (87), *Береза* (111), *Бистрий* (80), *Богун* (89), *Гризний* (41), *Грім* (68), *Лис* (93), *Соловей* (50), *Богдан* (116), *Явір* (137), *Сокил* (123), *Орел* (112), *Дуб* (157)), тобто різні абсолютно люди мали той самий псевдонім, то лінгвістичний аналіз здійснювався лише на основі псевдонімізованих лексем – 3277 одиниць.

Найпродуктивніший спосіб номінації у псевдонімії ОУН та УПА – використання вже існуючих номінаційних одиниць, репрезентоване шляхом онімізації апеллятивної лексики (утворено понад 11000 псевдонімів (62,6%), псевдонімізації піддано більше 2000 лексем (51,8%)).

Масовими в підпільників були псевдоніми зоофорного походження (2363 одиниці, 207 псевдонімізованих лексем), за основу яких правила назви диких звірів, зокрема хижих тварин (*Ведмідь, Вовк, Лис, Тур*), свійських ссавців (*Бик, Вороний, Кіт, Пес, Хорт*), гризунів (*Бобер, Білка, Суслик*), риб (*В'юн, Карась, Окунь, Сом* та ін.), комах (*Коник, Цвіркун, Хрущ, Кліщ, Бджілка, Оса, Щипавка*), птахів (*Сокил, Орел, Беркут, Яструб, Крук, Ворон, Сойка, Дятел, Сова*). Такі псевдоніми не тільки відображають фауну рідного краю, а й символізують силу, мужність, спритність своїх носіїв. Як псевдоніми підпільниками використано назви на позначення чужоземних тварин: *Лев, Тигр, Пантера, Леопард*. При виборі псевдоніма спрацьовували асоціативні зв'язки, які пов'язували особу з особливостями тієї чи іншої тварини. Так, підпільники, які мали псевдонім *Тур*, очевидно, відзначалися міцним здоров'ям, фізичною силою, а воїни з псевдонімами *Козел, Баран* мали впертий характер.

Привертають увагу псевдоніми-перенесені назви птахів. Вони символізують не тільки яскраві бойові риси носіїв (*Орел, Беркут, Коришун*), а й їхню співучість (*Соловій, Жайворонок, Шпак, Снігур, Синиця*).

Влучно характеризують носія назви, перенесені з ентомологічної лексики (*Кліщ, Джміль, Жук, Борозняк, Щипавка, Комар, Саранча*).

Не менш популярні в середовищі оунівців і упівців псевдоніми фітофорного походження (1620 одиниць, 130 псевдонімізованих лексем), перенесені назви лісових та садових дерев, кущів, трав'янистих, городніх рослин, їхніх плодів, ботанічних гіперноменів. Масовими можна назвати псевдоніми, основою для яких слугували лексеми на позначення лісових дерев (*Дуб, Береза, Явір, Бук, Верба, Смерека, Тополя, Липа, Ясен, Вільха*). Багатьом воїнам УПА за псевдоніми слугували назви з виразними національними конотаціями (*Калина, Черемшина, Терен, Глід, Хміль, Рута*).

Досить значну групу псевдонімів, які пов'язують особу-носія з навколишнім середовищем, представляють назви топонімійного походження (361 одиниця, 62 псевдонімізовані лексеми). Це найменування, похідні від гідронімів, оронімів, ойконімів. Користувалися популярністю псевдоніми-перенесені назви річок (*Дунай, Прут, Дніпро, Черемош, Уж, Збруч, Бистриця, Десна*). Топонімію України репрезентують назви гір, хребтів (*Бескид,*

Чорногора, Маківка, Говерля), населених пунктів (*Ворохта, Чоп, Чигирин, Київ, Одеса, Полтава, Херсон, Черник*).

Помітне місце в псевдоніміконі ОУН та УПА становлять псевдоніми – субстантивовані прикметники, якими по-різному характеризують особу (2800 одиниць, 380 псевдонімізованих лексем). Презентативну групу становлять псевдоніми-френоніми, що вказують на якусь особливу рису характеру, вдачі носія, його внутрішній світ, звички. Енергійні, палкі, наполегливі, чутливі, моторні, спритні, а інколи й нерозсудливі, бентежні й непохитні підпільники мали псевдоніми: *Веселий, Завзятий, Шалений, Жагучий*. Псевдоніми інших підпільників указують на спокійний, урівноважений характер, помірний вияв почуттів, емоцій: *Спокійний, Смирний, Сонний*. Псевдоніми *Холодний, Гострий, Крутий, Гіркий, Лютий, Зимний, Ярий, Сталевий, Хижий* інформують про суворий, різкий, сухий, подекуди навіть грубий характер їхніх носіїв.

Вирізняється група псевдонімів-ейдонімів, які характеризують носія з фізичного боку, указують на особливості зовнішності: *Гарний, Білий, Рудий, Карий, Зелений, Бурий*.

Характеризують носія як людину псевдоніми, похідні від атрибутивних назв осіб (420 одиниць, 376 псевдонімізованих лексем), псевдоніми, пов'язані з назвами частин організму людини, з назвами одягу (201 одиниця, 74 псевдонімізовані лексеми).

Серед псевдонімів, які пов'язують людину із суспільством, найчастотніші у використанні назви, що відображають трудову діяльність особи (*Коваль* (21), *Чабан* (16), *Кравець* (9)). Псевдоніми-професіоналізми (525 одиниць, 134 псевдонімізовані лексеми) ілюструють майже всі семантико-функціональні різновиди спеціальної лексики: сільськогосподарську, медичну, військову, мистецьку тощо.

Репрезентативні псевдоніми-історизми (321 одиниця, 54 псевдонімізовані лексеми), псевдоніми етнічного походження (219 одиниць, 45 псевдонімізованих лексем), псевдоніми, що відображають соціальний статус людини (124 одиниці, 25 псевдонімізованих лексем).

Запропонований матеріал не є вичерпним, багато псевдонімів залишаються на сьогодні з різних причин невідомими. Тому неофіційний атропонікон українців як складова української пропріальної лексики претендує на глибоке наукове осмислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. **В обороні волі.** Боротьба УПА з німецькими окупантами на Рівненщині в 1941–1944 рр. [Серія книг «Реабілітовані історією»]. – Р. : «Азалія», 1995. – С. 101.
2. **Енциклопедія українознавства.** – 1996. – Т. 5. – 1863 с. 3. **Лесюк М.П.** Псевда вояків Української Повстанської Армії / М.П. Лесюк // *Studia Slawistyczne 1; Nazewnictwo na pograniczach etniczno – językowych – Białystok*, 1999. – S. 117–184. 4. **Матеріали експедиції** (Івано-Франківська область, 2005 р.). 5. **Мірчук П.** На історичному закруті : УНР, Укр. Галицька Армія / П. Мірчук. – Л., 1959. – 72 с. 6. **Німчук В.В.** Про українську псевдонімію та криптонімію / В.В. Німчук. – Українська мова. – 2002. – № 2. – С. 30–58.